

POLAND

POLAND

O'ZBEKISTONDA KLINIK PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISHI**Otamuratov Rustam Uskanovich**

O'zMU Jizzax filiali Psixologiya fakulteti o'qituvchisi

Erkaboyeva O'lmasoy Kubay qizi

O'zMU Jizzax filiali talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202470>

Annotatsiya: Ushbu maqolada klinik psixologiyaning qanday rivojlanganligini, O'zbekistonda qay darajada shakllanganligi haqida, rivojlanish ketma-ketliklari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: psixiatr, psixolog, klinik psixologiya, tibbiy, davolanish, profilaktika, ruhiy kasalliklar.

So'nggi yillarda mamlakatda psixologiya sohasida pedagog kadrlarni tayyorlash hamda amaliyotchi psixologlar faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid bir qator ishlar amalga oshirildi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tizimida 2 503 nafar, xalq ta'limi tizimida 14 272 nafar pedagog-psixolog kadrlar faoliyat olib bormoqda.

Respublikaning 10 ta oliy ta'lim muassasasida "Psixologiya", 19 ta oliy ta'lim muassasasida "Pedagogika va psixologiya" ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha 5 717 nafar talaba tahsil olmoqda. Ushbu sohada qabul kvotalari keskin oshirildi, xususan, 2018/2019 o'quv yilining o'zida 2 665 nafar talaba o'qishga qabul qilindi.

2017-yildan boshlab profilaktika inspektorlari va jamoatchilik vakillarining ta'lim muassasalarida yoshlar bilan ishlash tizimi yo'lga qo'yilib, 5 696 ta umumiy o'rta ta'lim muassasasida profilaktika inspektorlari, 5 328 ta umumiy o'rta ta'lim muassasasida esa mahalla vakillarining xonalari tashkil etildi.

Olib borilayotgan ishlar ko'lamiga qaramasdan sohada zudlik bilan bartaraf etilishi talab etiladigan qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Xususan, birinchidan, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning psixologik holati diagnostikasiga ixtisoslashgan psixolog kadrlar hamda tashkilotlar mavjud bo'lsada, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarishni amalga oshiradigan yagona tuzilmaning mavjud emasligi psixologik xizmatlar faoliyati samaradorligining past darajada qolishiga ta'sir ko'rsatmoqda;

ikkinchidan, ta'lim muassasalarida profilaktika inspektorlari va mahalla vakillarining xizmat xonalari tashkil etilgan bo'lsada, ularning ta'lim

POLAND

POLAND

muassasalari bilan o'zaro hamkorligi yo'nalishlari hamda faoliyati samaradorligini baholash mexanizmlari belgilab berilmagan;

uchinchidan, aholiga psixologik xizmat ko'rsatish yetarlicha yo'lga qo'yilmaganligi oqibatida jamiyatda ijtimoiy-psixologik, jumladan, oilaviy muammolar (ajrimlar, oiladagi nizolar, ota-ona va farzand munosabatlari, qarindoshlar o'rtasidagi nikoh, erta tug'ruq), "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta'sirlariga tobelik, o'z joniga qasd qilish holatlari davom etmoqda;

to'rtinchidan, oliy ta'lim tizimida psixologiya sohasida tayyorlanayotgan amaliyotchi psixolog kadrlarning bilimlari umumiy bo'lib qolib, tor soha mutaxassislarini tayyorlash amaliyoti yo'lga qo'yilmagan;

beshinchidan, psixologiya sohasida magistratura va doktoranturaga qabul soni past darajada bo'lganligi oqibatida, milliy psixologiya maktabini shakllantirishda oqsoqlik sezilmoqda;

oltinchidan, psixolog kadrlarning moliyaviy rag'batlantirilishi, aholiga psixologik xizmat ko'rsatuvchi markazlar faoliyatining qoniqarsiz ahvolda ekanligi ularga tajribali psixolog kadrlarni jalb qilish imkoniyatini bermayapti[1].

Klinik psixologiya— bu odamlarning ruhiy salomatligini tushunish, tashxislash va yaxshilash uchun ishlatiladigan psixologiya bo'limi. Ushbu bo'lim odamlarning aqliy va hissiy jarayonlarini o'rganadi, psixopatologiyani tushunadi va davolashadi[2]. Klinik psixologlar odamlarning psixologik muammolarini baholaydilar, davolash rejalarini tuzadilar va yordam ko'rsatadilar. Ushbu maqolada biz klinik psixologiya nima ekanligini, uning qanday ishlashini va uning asosiy yondashuvlarini, masalan, psixoterapiyani ko'rib chiqamiz.

Klinik psixologiya odamlarning ruhiy salomatligini tushunish va yaxshilash uchun ilmiy va amaliy usullardan foydalanadi. Klinik psixologlar baholash va diagnostika jarayonlaridan odamlarning psixologik muammolari, buzilishlari va qiyinchiliklarini tushunish uchun foydalanadilar. Shuningdek, ular odamlarning aqliy, hissiy va xatti-harakatlarini o'rganish orqali davolash rejalarini ishlab chiqadilar. Klinik psixologiya odamlarning hayot sifatini oshirishga, ruhiy salomatlikni himoya qilishga va psixologik muammolarni yengishga qaratilgan[3].

Klinik psixologlar turli sohalarda faoliyat yuritishi mumkin. Ular xususiy amaliyot yoki klinikalardagi shaxslar bilan yakkama-yakka terapiya mashg'ulotlarini o'tkazishlari mumkin. Ular shifoxonalarda, ilmiy muassasalarda yoki jamoat markazlarida ham ishlashlari mumkin. Klinik psixologlar turli yoshdagi shaxslarga, masalan, bolalar, o'smirlar, kattalar yoki qariyalarga xizmat

POLAND

POLAND

ko'rsatishi mumkin. Ular, shuningdek, depressiya, anksiyete buzilishi, ovqatlanish buzilishi, giyohvandlik va travmadan keyingi stress buzilishi kabi turli xil psixopatologiyalar bilan bog'liq ixtisoslashgan klinik sohalarda ishlashi mumkin[4].

Klinik psixologlar odamlarning psixologik muammolarini baholaydilar va ularning tashxislarini aniqlaydilar. Bu jarayon shaxsning tarixini, alomatlarini, hissiy holatini va hayotiy sharoitlarini baholashni o'z ichiga oladi. Klinik psixologlar standart psixologik testlar, anketalar, kuzatishlar va suhbatlar yordamida shaxsning ruhiy salomatligini baholaydilar. Ushbu baholash jarayoni to'g'ri tashxis qo'yish va tegishli davolash rejasini yaratish uchun muhimdir. Maxsus bilim:

- Hayot davomida psixopatologiya va ruhiy salomatlikni tushunish
- Kognitiv, xulq-atvor, hissiy va shaxslararo faoliyatni baholash va test ma'lumotlarini kuzatishlar, suhbatlar va boshqa ma'lumotlar manbalari bilan birlashtirish va sintez qilish qobiliyati
- Dalillarga asoslangan keng ko'lamli tadbirlardan foydalangan holda salomatlik va faoliyatni yaxshilash uchun psixologik va xulq-atvor aralashuvini o'tkazish qobiliyati. Bir qator klinik psixologik jarayonlar bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish, tarqatish va amalga oshirish qobiliyati
- Turli xil populyatsiyalar bilan terapevtik aloqalar va aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash
- Klinik psixologiya amaliyotiga taalluqli axloqiy, huquqiy, tartibga soluvchi muammolarni tan olish va ularga javob berish qobiliyati
- Xulq-atvorni boshqaradigan, o'z-o'zini aks ettirish, halollik va javobgarlikni rag'batlantiradigan professional umidlarni tushunish
- Rivojlanish bosqichlari va hayotiy o'tishlar katta biosotsiomadaniy kontekst bilan qanday kesishishi, o'ziga xoslik bunday kesishmalar funktsiyasi sifatida qanday rivojlanishi va bu turli sotsializatsiya va etuklik tajribalari dunyoqarash va o'ziga xoslikka qanday ta'sir qilishini bilish va tushunish. Muammolar hal qilindi. Klinik psixologiya ixtisosligi inson hayoti davomida duch keladigan xatti-harakatlar va ruhiy salomatlik muammolarini hal qiladi, jumladan:
 - Moslashtirish muammolari va travmatik stress reaksiyalari
 - Hissiy va psixologik muammolar, shu jumladan jiddiy ruhiy kasalliklar va inqiroz aralashuvi
 - Shaxslararo yoki ijtimoiy muammolar va disfunktsiya
 - Xulq-atvor muammolari, shu jumladan giyohvandlik va giyohvandlik

- Intellektual, kognitiv va nevrologik sharoitlar[5]

Xizmat ko'rsatilayotgan aholi: Klinik psixologlar butun umr davomida shaxslarga, er-xotinlarga va oilalarga, shuningdek, barcha etnik, madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi bo'lgan aholiga xizmat ko'rsatadi. Muammolar yoki ehtiyojlar kichik moslashish muammolaridan jiddiy ruhiy salomatlik muammolarigacha. Klinik psixologlar muammolarni hal qilish yoki oldini olish uchun guruhlar va jamoalar bilan ishlaydi va odamlarning samaradorligi va farovonligini oshirish uchun tashkilotlar, muassasalar va jamoalarga aralashadi. Qo'llaniladigan ko'nikmalar va protseduralar:

- Suhbat, xulq-atvorni baholash, psixologik test choralarini boshqarish va talqin qilishdan foydalangan holda baholash
- Shaxslar, oilalar va guruhlar uchun bir qator dalillarga asoslangan yondashuvlardan foydalangan holda aralashuv
- Nazariya va tadqiqotlar asosida talabalar va boshqa tinglovchilarni nazorat qilish va o'qitish Bir qator sog'liqni saqlash va xulq-atvor sog'liqni saqlash mutaxassislari va tashkilotlari bilan maslahat[6].

Baholash: Ruhiy salomatlikni tiklashga yordam berishda, klinik psixologlar shifokorlar jismoniy salomatlikni tiklashda kuzatadigan jarayonga amal qilishadi. Ular birinchi navbatda muammo nima ekanligini va unga nima sabab bo'lganini aniqlashlari kerak. Shunday qilib, klinik psixolog ruhiy salomatlik muammosini tashxislash uchun mijozni baholaydi. Bu bir necha usulda amalga oshiriladi[7].

- diagnostik suhbatda klinik psixolog mijozga o'zi haqida gapirish imkoniyatini beruvchi savollar beradi. Bu savollar mijozning nimani o'ylayotgani, his qilayotgani va nima qilayotgani, o'tmish hozirgi kunga qanday ta'sir qilishini tekshiradi.

- xulq-atvorni baholash klinik psixologga mijozning xatti-harakatlarini kuzatish va baholash imkonini beradi. Bu baholash ruhiy buzqlik va kasallik mavjudligini ko'rsatadigan xatti-harakat namunasini ko'rsatishi mumkin.

- Standartlashtirilgan psixologik testlar ruhiy buzilishni aniqlash uchun maslahatchi psixolog tomonidan berilishi mumkin. Bular ko'pincha nazorat ro'yxati va so'rovnomalar shaklida beriladigan rasmiy testlardir[8].

Intervensiya: baholash natijalariga asoslanib, shifokor psixologik aralashuvni yoki davolanishni tavsiya qiladi. Davolashda turli xil yondashuvlar mavjud. Ba'zi klinik psixologlar bir usulni boshqalarga nisbatan afzal ko'rishadi, ammo mijozni davolashda bir nechta yondashuvlardan foydalanish mumkin. Qaysi yondashuv qo'llanilishidan qat'i nazar, davolanish bir necha seanslarni

POLAND

POLAND

talab qiladi. Vaqti-vaqti bilan kuzatuv tashriflari ko'pincha davolanish tugaganidan keyin ruhiy salomatlikni saqlash rejalarining bir qismidir.

- kognitiv xulq-atvor yondashuviga ko'ra, ko'plab ruhiy kasalliklar insonning salbiy fikrlari va xatti-harakatlaridan kelib chiqadi. Ular ko'pincha "nutq terapiyasi" halol suhbat orqali potentsial noqulay va og'riqli o'tmishdagi mavzularga qarshi turishni o'z ichiga olgan ruhiy salomatlik bo'yicha maslahatchi bilan. Maqsad - mijozga hissiy qo'zg'atuvchilarni tanib olishga yordam berish va ularga ijobiy javob berishni o'rgatish.

- psixodinamik yondashuv ham mijozga salbiy fikrlardan xabardor bo'lishga yordam beradi, lekin ongsiz ongga urg'u beradi. Psixoanaliz orqali klinik psixolog mijozga o'tmishdagi yashirin mojarolarni o'rganish va saralashda yordam beradi. gumanistik yondashuv "mijozlarga asoslangan terapiya" sifatida ham tanilgan. Bu qabul qilish, empatiya va mijoz o'zini boshqalardan ko'ra yaxshiroq bilish g'oyasini targ'ib qiladi. Shuningdek, u o'tmishdagi voqealarni qazib olishdan ko'ra, hozirgi kunga e'tiborni qaratish muhimroq, deb hisoblaydi.

Konsalting: Mijozlarni davolashdan tashqari, klinik psixologlar ba'zan boshqa sog'liqni saqlash mutaxassislari va tashkilotlari tomonidan bog'lanadi. Ulardan sog'liqni saqlash sohasidagi tashabbuslarda hamkorlik qilish yoki boshqa yo'l bilan tajriba taqdim etish so'ralishi mumkin.

Klinik psixologiya va psixiatriya o'rtasidagi farq nima? Psixologiya va psixiatriya sohalari ko'pincha chalkashib ketadi, chunki ikkalasi ham ruhiy va hissiy kasalliklarni davolashadi. Klinik psixologiyani psixiatriyadan yaxshiroq aniqlash uchun ushbu fanlarda qo'llaniladigan mashg'ulotlar va usullardagi farqni ta'kidlash kerak. Psixologlar, shu jumladan maslahat psixologiyasi va klinik neyropsixologiya bo'yicha ixtisoslashganlar, ruhiy kasalligi o'tmishdagi hissiy travmalar yoki boshqa salbiy ta'sirlarning natijasi bo'lishi mumkin bo'lgan mijozlarni davolashadi. Davolash odatda ruhiy salomatlik bo'yicha maslahatchi sifatida nutq terapiyasi va boshqa tibbiy bo'lmagan usullardan foydalangan holda muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. Psixologlar tibbiyot shifokorlari emas, balki psixologiya (PsyD) yoki falsafa (PhD) bo'yicha doktorlik darajasiga ega. Agar universitetda bo'lsa, bu mutaxassislarning tadqiqot va o'qitishga hissa qo'shib, psixologiya bo'limining bir qismi bo'lishi mumkin[9].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, klinik psixolog hayotlarining istalgan vaqtida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli xil qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan odamlar bilan ishlaydi. Bu ular bolalar, yoshlar, kattalar va kattalar bilan ishlashni anglatadi. Ular ruhiy salomatlik, jismoniy salomatlik yoki

POLAND

POLAND

nogironlik bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin bo'lgan odamlar bilan ishlaydi.

Ushbu qiyinchiliklar quyidagi muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

- hissiyotlar
- munosabatlar
- salbiy hayot hodisalari
- xulq-atvor
- haqoratli
- g'ayri oddiy tajribalar
- giyohvand moddalar va / yoki spirtli ichimliklarni iste'mol qilish[10].

Muxtasar qilib aytganda, klinik psixologiyaning har bir mutaxassisi o'z kasbiy amaliyotiga yo'naltirishni istagan sohalarda ixtisoslashishi mumkin. Terapevtik yordamni talab qilishi mumkin bo'lgan odamlar xilma-xil: bolalardan qariyalarga, asosiy kasalliklarga chalingan odamlardan sog'lom odamlarga, qat'iy psixologik muammolarga duch kelganlardan, boshqalarga ta'sir qilish yomon oila yoki ijtimoiy dinamika bilan bog'liq. Har bir psixologik holatni yaxshiroq tushunish uchun klinik psixologlar turli sohalarda ixtisoslashgan bo'lishi mumkin. Olingan bilim va vositalar orqali ular o'z bemorlariga aniqroq tashxis qo'yish va davolash usullarini taklif qilishlari mumkin. Ko'pgina klinik psixologlar bizga ushbu fan bo'yicha bilimlarni shakllantirish uchun akademik ilhom bo'lib xizmat qilgan bebaho nazariyalar va ta'limotlarni qoldirdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2019 yildagi 472-son
2. Vasila Karimova "Salomatlik psixologiyasi". -T.: 2005. 264-b
3. Ibodullayev Z.R. "Tibbiyot psixologiyasi". Darslik. -T.: 2008, 378 b.
4. Ibodullayev Z .R. "O'zbekistonda tibbiyot psixologiyasini o'qitish kontsepsiyasi". "Patologiya jurnali", 2009. №.1, 31-33 b.
5. Olimov X.O., Olimov U.X. "Psixiatriya klinikasining muqaddimasi". -T.: 1997. 68-74-b
6. Ibodullayev Z.R. Asab kasalliklari. Darslik. -T.: 2014-y. – 1000 b.
7. Ibodullayev Z.R. Asab va ruhiyat. Ilmiy-ommabop risola. 3-nashri. -T.: 2018. 232 b.
8. Ibodullayev Z.R. Tibbiyot psixologiyasi. Darslik., 2-nashri. 2009. –T.: 393 b.
9. Karimova V.M. Psixologiya. –T.: 2003. 131-b
10. Karimova V.M. Salomatlik psixologiyasi. –T.: 2005. 87-90-b.